

Heuvel, Ch. van den, *'De Huysbou'. A reconstruction of an Unfinished Treatise on Architecture, Town Planning and Civil Engineering by Simon Stevin* (History of science and scholarship in the Netherlands VII; Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2005, x + 545 blz., €89,-, ISBN 90 6984 432 X).

In 1905 gaf de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen op initiatief van de secretaris Johannes Bosscha subsidie voor het kopiëren van het pas ontdekte 'Journael' van Isaac Beeckman. Bosscha vond dat nodig ten behoeve van een latere uitgave, met het argument dat het manuscript een waardevolle bron van informatie zou zijn voor het werk van Simon Stevin. Als een onbekend handschrift van Galilei werd gevonden, zo betoogde Bosscha, zou men het immers ook graag willen publiceren. Deze gebeurtenis illustreert dat de betekenis van Stevin destijds veel hoger werd aangeslagen dan die van Beeckman en dat de overtuiging bestond dat de rijkdom van Stevins oeuvre nog lang niet in zijn volle omvang was ontdekt. Beeckman's 'Journael' is een paar decennia later inderdaad in druk verschenen, maar de uitgave is tot nog toe belangrijker geweest voor de studie van het denken van Beeckman dan voor de *Stevin-Forschung*. Toen eenmaal bleek dat de tekstfragmenten van Stevin die in het 'Journael' waren opgenomen minder onbekend waren dan men eerst dacht, ebde het enthousiasme voor een grondig onderzoek van het manuscript uit dit perspectief snel weg. De tijden zijn echter veranderd. Anno 2005 is toch een reconstructie verschenen van een nooit gepubliceerde verhandeling van Stevin, 'De Huysbou'. En dat is mede mogelijk geworden door de vondst van het 'Journael' van Beeckman.

Waarom is die reconstructie nu gerealiseerd? Dat heeft vooral te maken met de toegenomen belangstelling voor de theorie en praktijk van de Nederlandse architectuur en stadsuitleg in de zeventiende eeuw, waarbij in het bijzonder het werk van Ed Taverne een stimulerende rol heeft gespeeld. In zijn dissertatie *In 't land van belofte: in de nieuwe stad. Ideaal en werkelijkheid van de stadsuitleg, 1580-1680* (1978) betoogde Taverne dat de geschriften van Stevin een belangrijke schakel vormden in de verspreiding van Italiaanse theorieën over inrichting en versterking van steden in de Republiek. In 1984 publiceerde hij een tentatieve schets van de indeling van 'De Huysbou' die Stevin volgens hem voor ogen moet hebben gehad. Zijn leerling Charles van den Heuvel heeft daarop voortgebouwd met dit boek, dat een doortimmerde, alomvattende reconstructie presenteert.

Van den Heuvels werk bestaat uit vier delen: een overzicht van de oorsprong, inhoud en betekenis van Stevins ideeën over architectuur, een uitleg over de achtergrond van het reconstructie-proces, de reconstructie van 'De Huysbou' zelf en tot slot een reeks van bijlagen met tekstfragmenten, noten en oudere inhoudsopgaven. Als basis voor de restauratie van 'De Huysbou' heeft Van den Heuvel naast de fragmenten opgenomen in het 'Journael van Beeckman' ook delen uit Stevins nagelaten geschriften gebruikt die in 1649 door zijn zoon Hendrick in de *Materiae Politicae* zijn gepubliceerd, alsmede

een brief van Constantijn Huygens aan Marin Mersenne waarin een passage uit de 'Huysbou' over boringen in Amsterdam werd geciteerd. De hamvraag was natuurlijk, hoe deze fragmenten zó konden worden geordend dat ze recht deden aan de conceptie van de auteur. Van den Heuvel ging van de gedachte uit dat voor Stevin het principe van symmetrie in de zin van spiegeling – in tegenstelling tot de klassieke interpretatie van symmetrie in de zin van ideale verhoudingen – de hele ordening van architectuur en stedenbouw bepaalde en dat hij daarbij ook op alle niveaus, vanaf de indeling van individuele huizen tot en met de indeling van steden, een centrale rol toekende aan het gebruik en de beheersing van water. Stevin zou geprobeerd hebben de architectuurtheorie te verbreden met een behandeling van praktische aspecten van het bouwen. De ordening van fragmenten die Van den Heuvel presenteert is zoveel mogelijk op deze grondgedachten gebaseerd.

De reconstructie van 'De Huysbou' die zo tot stand is gekomen is zonder twijfel van groot nut voor de studie over Stevin en de ontwikkeling van de architectuurtheorie in Nederland in de zeventiende eeuw. Van den Heuvel heeft het project met een exemplarische grondigheid en deskundigheid aangepakt. Hij weet zijn visie op het werk met plausibele argumenten te ondersteunen. Daarmee is de vraag naar de betekenis van 'De Huysbou' zelf nog niet beantwoord. Zou zo'n nauwgezette reconstructie van een torso ook zijn ondernomen als het om een werk van iemand anders dan Stevin was gegaan? De ontzuivering van Bosscha is niet onbegrijpelijk. *Is that all there is?*, zal de lezer van 'De Huysbou' zich met Peggy Lee afvragen. Van den Heuvel wijst erop (138) dat de fragmenten uit 'De Huysbou' die in de *Materiae politicae* werden gepubliceerd het eerste gedrukte theoretische werk over architectuur in het Nederlands vormden, dat niet alleen de situatie in de Lage Landen besprak maar ook een meer algemene, samenhangende visie over architectuur en stedenbouw bood. De weerklank van Stevins ideeën op dit terrein blijkt echter uiterst beperkt te zijn geweest. Afgezien van Beeckman, Huygens en een paar schrijvers over architectuur zoals Willem Goeree en Nicolaus Goldmann, was bijna niemand erin geïnteresseerd. Tot een omslag in het esthetisch denken leidde zijn bijdrage niet. De klassieke interpretatie van symmetrie bleef dominant, merkt Van den Heuvel op. Of de 'De Huysbou' wel invloed heeft gehad op deelgebieden als de waterbeheersing, de versterkingskunst of de praktijk van de huizenbouw, zoals de auteur oppert (142), staat nog te bezien. Zoals vaker bij Stevin, is het lastig om vast stellen wat al zijn rationele exercities nu precies hebben opgeleverd. De omvang en reikwijdte van zijn oeuvre dwingen bewondering af, maar het resultaat blijft moeilijk grijpbaar. Misschien was het wonder Stevin toch niet echt een wonder.

Karel Davids

Woollett, A. T., Suchtelen, A. van, *Rubens and Brueghel. Een artistieke vriendschap* (Den Haag: Mauritshuis, Los Angeles: Paul Getty Museum, Zwolle: Waanders, 2006, 274 blz., €39,95, ISBN 90 400 8285 5); Huet, L. (ed.), *De brieven van Rubens. Een bloemlezing uit de correspondentie van Pieter Paul Rubens* (Amsterdam: Meulenhoff, Antwerpen: Manteau, 2006, 419 blz., €34,95, ISBN 90 8542 013 X).

Jubilea rond Peter Paul Rubens (1577-1640) waren er in 2006 niet te vieren, maar toch verschenen er in ieder geval twee uitgaven met een heel verschillende insteek over de Vlaamse meester. *Rubens en Brueghel. Een artistieke vriendschap* was de begeleidende catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Mauritshuis te Den Haag en het J. Paul Getty museum in Los Angeles; een omvangrijke en goed verzorgde catalogus, die niet alleen gevuld is met mooie afbeeldingen, maar juist ook veel tekst bevat. Met *De brieven van Rubens* verzorgt Leen Huet een uitgebreide vertaalde bloemlezing uit Rubens' brievenoeuvre, die vooral zijn diplomatieke carrière in de schijnwerpers zet. Afbeeldingen komen hier helemaal niet aan te pas.

De samenwerking tussen Rubens en Jan Brueghel de Oude (1568-1625) was geen nieuw fenomeen in de schilderkunst. Er zijn voorbeelden bekend uit de middeleeuwse miniatuurkunst en in de zestiende eeuw kwam het in de Vlaamse schilderkunst geregeld voor dat een andere kunstenaar de figuren toevoegde aan een reeds voltooid landschap. De vooraanstaande Vlaamse kunstenaars Joachim Patinir en Quinten Massys worden aangewezen als de directe voorgangers van Rubens en Brueghel in dit genre. In de circa 25 werken die van Rubens en Brueghel bekend zijn, zijn hun kwaliteiten goed te onderscheiden. De 'fluwelen Brueghel' was uiterst bekwaam in het schilderen van gedetailleerde natuurvoorstellingen. Rubens stond op zijn beurt onder meer bekend om zijn grote monumentale historiestukken en zijn weergave van menselijke figuren. Ze maakten samen onder andere *Het aardse paradijs met de zondeval van Adam en Eva*, mythologische taferelen zoals *De terugkeer van de oorlog: Mars wordt ontwapend door Venus*, een serie allegorieën op de zintuigen, en ook zijn enkele *Bloemenguirlandes met Maria en kind* bekend.

Omdat de artistieke samenwerking nauwelijks is gedocumenteerd, vormen de kunstwerken zelf de voornaamste onderzoeksbron. Met behulp van infraroodopnamen, röntgenapparatuur en de microscoop is onderzocht hoe ze tot stand zijn gekomen. Brueghel maakte meestal de eerste opzet, waarna Rubens de menselijke figuren schilderde en Brueghel het landschap afmaakte en de dieren toevoegde. Opvallend is dat een uitgebreide ondertekening (gedetailleerde basistekening) ontbrak. Hieruit trekken de onderzoekers de conclusie dat de meesters blijkbaar zo geoefend waren, dat dit niet nodig was. Bovenal zou het erop wijzen dat ze dezelfde ideeën hadden over de compositie en inzicht hadden in elkaars manieren van werken. Rubens paste in een enkel geval de eerste opzet van Brueghel aan. Hij deed dit nogal radicaal bij *De terugkeer van de oorlog*, maar anderzijds nam hij ook bepaalde gezichtspunten van Brueghel over.